

Ghalib
(International Journal of Law, Political Science and International Relations)
Journal Homepage: www.ghalibqjournal.com
ISSN
P: 2788-4155
E: 2788-6441

Publisher: Ghalib University-Herat<https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.4.7>

Economic Diplomacy in Contemporary Afghanistan: An Analysis of Opportunities and Challenges

✉ Mohammad taher tonzai^{1*}, Fazal Ahmad Ahmadi², Nematullah Peyman³

¹. Assistant Professor, Department of Political Science and International Relations, Faculty of Law and Political Science, Ghalib University, Herat, Afghanistan (Corresponding Author: taher.tonzai@ghalib.edu.af)

². Assistant Professor, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, Jami University, Herat, Afghanistan (Fazalahmadahmadi@gmail.com)

³. Master's Student, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, Jami University, Herat, Afghanistan (nematullahpeyman@gmail.com)

Article Info ABSTRACT

Article type:
Research
Article

PP: 157-185

Received:
11/ 10/ 2025

Accepted:
08/ 01/ 2026

Published:
21/ 01/ 2026

Background and Objective: Economic diplomacy, as one of the most effective instruments of foreign policy, plays a fundamental role in linking the national economy to regional and global economic structures. Afghanistan's location at the crossroads of Central Asia, South Asia, and the Middle East endows the country with a unique geo-economic position which, if managed strategically, can be transformed into a sustainable competitive advantage. At the same time, this path is accompanied by a range of problems and challenges. Accordingly, the objective of this study is to examine the opportunities and challenges facing Afghanistan's economic diplomacy. Based on this, the main research question is formulated as follows: What challenges does Afghanistan's economic diplomacy face in utilizing geo-economic and regional opportunities?

Methodology: This study adopts a descriptive-analytical approach. Data were collected through library-based and documentary sources, as well as content analysis of official studies and reports.

Findings: The findings indicate that Afghanistan, as a "geo-economic bottleneck of the region," has the capacity to generate opportunities from the competition among regional powers, particularly China, Russia, Iran, Pakistan, and India. Key projects such as the Qosh-Tepa Canal, Chabahar Port, the TAPI Project, the CASA-1000 Project, the Lapis Lazuli Corridor, and the Belt and Road Initiative possess the potential to generate sustainable revenue, reduce economic dependence, enhance food security, promote employment, and consolidate Afghanistan's role in the regional economic architecture. Nevertheless, a set of structural challenges—including the lack of international recognition of the government, economic and financial sanctions, reliance on informal trade, regional tensions over water resources, domestic challenges in project implementation, dependence on external actors, and weaknesses in attracting international private investment in the field of economic diplomacy—hinder the realization of these capacities.

Conclusion: If Afghanistan formulates a comprehensive economic diplomacy strategy, undertakes institutional reforms, manages regional projects in a scientific manner, and diversifies economic cooperation, it can enhance its position within the regional economic order and move toward becoming an “active and effective economic actor”.

Keywords: Afghanistan, Chabahar Port, Economic Diplomacy, Geoeconomics, Opportunities and Challenges, Qosh-Tepa Canal, Regional Corridors, TAPI Project.

Cite this article: tonzai, Mohammad taher; Ahmadi, Fazal Ahmad; Peyman, Nematullah. (2026). Economic Diplomacy in Contemporary Afghanistan: An Analysis of Opportunities and Challenges. *Ghalib Journal*. 14 (4). 157-185. <https://doi.org/10.58342/ghalibqi.V.14.I.4.7>

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License

Introduction

In recent decades, economic diplomacy has emerged as one of the most effective instruments of states' foreign policy. By linking political objectives with economic interests, it facilitates sustainable development, enhances states' bargaining power, and strengthens their position within regional and global economic systems. In the contemporary international order, states no longer rely solely on military and political tools to safeguard their national interests; rather, the economy has become a central pillar of foreign policy, and economic diplomacy functions as a critical bridge between foreign policy and economic development.

Owing to its distinctive geopolitical and geoeconomic position, Afghanistan is located at the crossroads of Central Asia, South Asia, and the Middle East, and possesses significant potential to transform into a regional transit and economic hub. Major regional projects such as the Chabahar Port, the TAPI pipeline, CASA-1000, the Lapis Lazuli Corridor, the Qosh-Tepa Canal, and the “Belt and Road Initiative” represent key opportunities that could enable Afghanistan to shift from a landlocked country to an active economic actor at the regional level. Nevertheless, the effective utilization of these opportunities requires a coherent economic diplomacy strategy, institutional stability, constructive engagement with regional and international actors, and prudent management of domestic and external challenges.

Given the existing gap in comprehensive and systematic studies on Afghanistan's economic diplomacy in the contemporary period, this study seeks to address the following central question: What challenges does Afghanistan's economic diplomacy face in its efforts to capitalize on regional and geoeconomic opportunities? The main hypothesis of the research is that, despite Afghanistan's considerable geoeconomic potential, structural, political, and institutional constraints have hindered the full realization of an effective economic diplomacy. Accordingly, this study aims to conceptually clarify economic diplomacy while analytically examining the opportunities and challenges confronting Afghanistan in this domain.

Methodology

This study adopts a qualitative approach and employs a descriptive–analytical method. Research data were collected through library-based and documentary research, drawing on books, peer-reviewed academic articles, official reports of domestic and international

institutions, and documents related to Afghanistan's foreign and economic policies. Data analysis was conducted using qualitative content analysis, and the findings were interpreted within the theoretical framework of economic diplomacy and economy-centered foreign policy.

Results

The findings indicate that Afghanistan possesses unique geoeconomic capacities to play an active role in regional economic dynamics. Its transit position, natural resources, infrastructural projects, and geographical proximity to major regional economic powers constitute fundamental opportunities for Afghanistan's economic diplomacy. Projects such as the Chabahar Port, TAPI, CASA-1000, and the Lapis Lazuli Corridor have the potential to generate sustainable revenue, reduce economic dependency, promote employment, and enhance economic security.

Conversely, the results also reveal significant challenges impeding the realization of effective economic diplomacy. These include the lack of international recognition of the government, economic and financial sanctions, weak institutional structures, reliance on informal trade, regional tensions over water resources, implementation challenges in large-scale projects, and limited capacity to attract international private investment. Moreover, excessive dependence on certain regional actors may turn Afghanistan into a "strategic dependent," thereby constraining its diplomatic maneuverability.

Conclusion

Based on the findings, it can be argued that the success of Afghanistan's economic diplomacy depends on the formulation and implementation of a comprehensive strategy, the pursuit of institutional reforms, the diversification of economic partnerships, and the adoption of a balanced approach in engaging with regional and extra-regional actors. Through the prudent management of geoeconomic opportunities and the mitigation of structural challenges, Afghanistan can enhance its position within the regional economic order and move toward active economic agency. From both theoretical and practical perspectives, this study contributes to the development of the scholarly literature on Afghanistan's economic diplomacy and provides a foundation for future research.

Conflict of Interest

The authors declare no conflict of interest in conducting this research.

Acknowledgment

The authors wish to express their sincere appreciation to all scholars and experts whose works and insights contributed to the enrichment of this study.

غالب

(مجله بین المللی مطالعات حقوقی، سیاسی و روابط بین الملل)

صفحه اصلی مجله: www.ghalibqjournal.com

ISSN

P: 2788-4155

E: 2788-6441

OPEN ACCESS

<https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.4.7>

ناشر: پوهنتون / دانش گاه غالب - هرات

دیپلماسی اقتصادی در افغانستان معاصر: تحلیل فرصت‌ها و چالش‌ها

محمد طاهر تنزه‌ای^{۱*}، فضل احمد احمدی^۲، نعمت‌الله پیمان^۳

^{۱*} پوهنمل دیپارتمنت علوم سیاسی و روابط بین الملل، پوهنزی / دانش کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون / دانش گاه غالب، هرات، افغانستان (نویسنده مسؤول):

(taher.tonzai@ghalib.edu.af)

^۲ پوهنمل دیپارتمنت روابط بین الملل، پوهنزی / دانش کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون / دانش گاه جامی، هرات، افغانستان

(Fazalahmadahmadi@gmail.com)

^۳ دانش جوی ماستری دیپارتمنت روابط بین الملل، پوهنزی / دانش کده حقوق و علوم سیاسی، پوهنتون / دانش گاه جامی، هرات،

افغانستان (nematullahpeyman@gmail.com)

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:

پژوهشی

زمینه و هدف: دیپلماسی اقتصادی به عنوان یکی از مؤثرترین ابزارهای سیاست خارجی، نقش بنیادین در پیونددهی اقتصاد ملی با ساختارهای اقتصادی منطقه‌یی و جهانی دارد. قرارگرفتن افغانستان در چهارراه ژئواستراتژیک آسیای مرکزی، جنوب آسیا و خاورمیانه، که این کشور را از موقعیت ژئواکونومیک کم‌نظیری برخوردار می‌کند و درصورت مدیریت هدفمند، می‌تواند به یک مزیت رقابتی پایدار تبدیل گردد، و کما این که در این مسیر با مشکلات و چالش‌هایی نیز مواجه خواهد بود؛ هدف این پژوهش، بررسی فرصت‌ها و چالش‌های پیش روی دیپلماسی اقتصادی افغانستان بوده است؛ براین اساس، پرسش اصلی تحقیق چنین مطرح شده است: دیپلماسی اقتصادی افغانستان در مسیر بهره‌گیری از فرصت‌های ژئواکونومیک و منطقه‌یی با چه چالش‌هایی مواجه است؟

صص: ۱۵۷-۱۸۵

تاریخ دریافت:

۱۴۰۴ / ۰۷ / ۱۹

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۴ / ۱۰ / ۱۸

تاریخ نشر:

۱۴۰۴ / ۱۱ / ۰۱

روش: روش پژوهش، توصیفی - تحلیلی است و داده‌ها از طریق منابع کتابخانه‌یی، اسنادی و تحلیل محتوای مطالعات رسمی گردآوری شده است.

یافته‌ها: یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد افغانستان به عنوان «کلوگاه ژئواکونومیک منطقه» قادر است از رقابت قدرت‌های منطقه‌یی به‌ویژه چین، روسیه، ایران، پاکستان و هند فرصت‌سازی نماید. پروژه‌های کلیدی هم‌چون (کانال قوش‌تیپه، بندر چابهار، پروژه تاپی، پروژه کاسا ۱۰۰۰، پروژه راه لاجورد و پروژه یک کمربند، یک جاده) ظرفیت ایجاد درآمد پایدار، کاهش وابسته‌گی اقتصادی، ارتقای امنیت غذایی، توسعه اشتغال و تثبیت نقش افغانستان در معماری اقتصادی

منطقه را دارا می‌باشند؛ باوجوداین، مجموعه‌یی از چالش‌های ساختاری از جمله: عدم به‌رسمیت شناخته‌شدن بین‌المللی دولت، تحریم‌های اقتصادی و مالی، وابسته‌گی به تجارت غیررسمی، تنش‌های منطقه درباره منابع آبی، چالش‌های داخلی در اجرای پروژه‌ها، وابسته‌گی به بازیگران خارجی و ضعف در جذب سرمایه‌گذاری خصوصی بین‌المللی در حوزه دیپلماسی اقتصادی مانع تحقق ظرفیت‌ها خواهند شد.

نتیجه‌گیری: افغانستان در صورت تدوین یک استراتژی جامع دیپلماسی اقتصادی، انجام اصلاحات نهادی، مدیریت علمی پروژه‌های منطقه‌یی و تنوع‌بخشی به هم‌کاری‌های اقتصادی می‌تواند جای‌گاه خود را در نظم اقتصادی منطقه‌یی ارتقا داده و به‌سوی «کنش‌گری فعال و مؤثر اقتصادی» حرکت کند.

کلیدواژه‌ها: افغانستان، بندر چابهار، پروژه تاپی، دیپلماسی اقتصادی، ژئواکونومیک، فرصت‌ها و چالش‌ها، کانال قوش‌تپه، کریدورهای منطقه‌یی.

ارجاع به این مقاله: تنزه‌ای، محمدطاهر؛ احمدی، فضل احمد؛ پیمان، نعمت‌الله. (۱۴۰۴). دیپلماسی اقتصادی در افغانستان معاصر: تحلیل فرصت‌ها و چالش‌ها. فصل‌نامه علمی - پژوهشی غالب. ۱۴(۴)، ۱۵۷ - ۱۸۵. <https://doi.org/10.58342/ghalibqj.V.14.I.4.7>

این مقاله تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International License منتشر شده است.

۱. مقدمه

دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان یکی از ابزارهای بنیادین سیاست خارجی، به مجموعه‌یی از فعالیت‌ها، ابتکارات و راه‌بردهای هماهنگ اقتصادی و سیاسی اطلاق می‌شود که در سطوح دولتی و غیردولتی با هدف تأمین منافع ملی، تقویت حضور در اقتصاد جهانی و مدیریت تعاملات ملی و بین‌المللی به‌کار گرفته می‌شود. این نوع دیپلماسی با بهره‌گیری از سیاست‌های تجاری، سرمایه‌گذاری، ترانزیت، انرژی و هم‌کاری‌های مالی، پیونددهنده اقتصاد داخلی با نظام اقتصاد منطقه‌یی و جهانی است و نقشی تعیین‌کننده در ارتقای امنیت و رفاه اقتصادی کشورها ایفا می‌کند. افغانستان پس از دهه‌ها منازعه و بی‌ثباتی، بیش از هر زمان دیگر نیازمند ایجاد ساختاری است که بتواند با اتکای مؤثر بر ظرفیت‌های داخلی و موقعیت ژئواکونومیک خود، امنیت داخلی را تثبیت کرده و در تعامل سازنده و واقع‌بینانه با جامعه بین‌المللی قرار گیرد. تعامل هم‌زمان با قدرت‌های منطقه‌یی نظیر چین، هند، روسیه، ایران و پاکستان، و نیز بازیگران جهانی، چون ایالات متحده و اتحادیه اروپا، در کنار حفظ روابط دوجانبه با کشورهای اسلامی و هم‌سایه، اصول بنیادین سیاست خارجی عقلانی و آینده‌نگر برای افغانستان را شکل می‌دهد. بررسی اسناد بالادستی، برنامه‌های استراتژیک و اظهارات رسمی حکومت نیز نشان‌دهنده تأکید بر بهره‌گیری از دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان مسیر اصلی دستیابی به توسعه پایدار و رفاه اجتماعی است. دیپلماسی اقتصادی در دوره دوم امارت اسلامی افغانستان (پس از ۱۵ آگست ۲۰۲۱) در بستری دوگانه شکل گرفته است: از یک‌سو، ثبات نسبی امنیتی، امکان احیای

بخشی از فعالیت‌های اقتصادی را فراهم کرده؛ و ازسوی دیگر، عدم شناخت رسمی بین‌المللی، محدودیت‌های شدید نظام مالی و بانکی و تحریم‌ها، چالش‌های ساختاری برای اقتصاد کشور ایجاد نموده است. در چنین شرایطی، تحلیل علمی فرصت‌ها و محدودیت‌های دیپلماسی اقتصادی به‌منظور تدوین سیاست‌های واقع‌بینانه و مبتنی بر شواهد اهمیت ویژه می‌یابد.

هدف اصلی این تحقیق، بررسی نظام‌مند فرصت‌ها و چالش‌های دیپلماسی اقتصادی افغانستان و پاسخ‌گویی به این پرسش محوری است که: دیپلماسی اقتصادی افغانستان در مسیر بهره‌گیری از فرصت‌های ژئواکونومیک و منطقه‌یی با چه چالش‌هایی مواجه است؟ یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد تحقق دیپلماسی اقتصادی موفق در افغانستان مستلزم تقویت هم‌کاری‌های منطقه‌یی، انجام اصلاحات نهادی، انعطاف‌پذیری در سیاست‌گذاری و تبدیل موقعیت ژئوپلیتیک به دستاوردهای اقتصادی ملموس است؛ باین‌حال، افغانستان می‌تواند بخشی از چالش‌های موجود را به فرصت‌های راه‌بردی تبدیل نماید.

این تحقیق از منظر نظری و کاربردی می‌تواند زمینه‌ساز توسعه ادبیات علمی در حوزه دیپلماسی اقتصادی افغانستان باشد و به‌عنوان مرجعی برای مطالعات آینده مورد استفاده قرار گیرد. تحقیقات پیشین در حوزه دیپلماسی اقتصادی و نقش آن در توسعه اقتصادی کشورها، به‌ویژه افغانستان، نشان می‌دهند که استفاده از ابزارهای اقتصادی در سیاست خارجی می‌تواند منافع استراتژیک به‌هم‌راه داشته باشند.

– راتکاف (۱۳۸۹) در تحقیقی تحت عنوان «دیپلماسی اقتصادی و سیاست خارجی توسعه‌گرا»، به بررسی تأثیر دیپلماسی اقتصادی بر سیاست‌های توسعه‌یی کشورها پرداخته و یافته‌های او نشان می‌دهد که دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان یک ابزار نوین می‌تواند به تقویت موقعیت کشورها در نظام اقتصادی جهانی کمک کند؛

– کتاب «سیاست خارجی افغانستان در سپهر هم‌کاری‌های منطقه‌ای»، که زیر نظر فرامرز تمنا نوشته شده، در سال ۱۳۹۷ توسط مرکز مطالعات استراتژیک وزارت امور خارجه افغانستان به چاپ رسیده است. نویسنده در این اثر بعد از ترسیم کلی سیاست خارجی افغانستان بر هم‌کاری‌های منطقه‌یی در سیاست خارجی این کشور تأکید کرده است؛

– مقاله «نقش بازیگران منطقه‌یی و فرامنطقه‌یی در اقتصاد افغانستان»، از هادی آجیلی و سید مهدی موسوی کیا چاپ فصل‌نامه رنا دانش‌گاه رنای کابل در سال ۱۳۹۷ به بررسی میزان نقش قدرت‌های منطقه‌یی و فرامنطقه‌یی در اقتصاد افغانستان پرداخته است. یافته‌های تحقیق بیان‌گر این امر است که تاکنون در سطح منطقه‌یی و فرامنطقه‌یی هم در قالب کمک‌های مالی بین‌المللی و هم در قالب سرمایه‌گذاری خارجی از سوی اتحادیه اروپا، آمریکا، چین، هند و ایران، هر یک با اهداف سیاسی

خاص خود انجام شده است. در بین کشورهای مورداشاره بیشترین سرمایه‌گذاری مربوط به چین است و در نهایت اشاره شده که با این حال کمک‌ها و سرمایه‌گذاری خارجی آن‌گونه که باید منجر به توسعه اقتصادی افغانستان نشده است؛

– مقاله «دیپلماسی اقتصادی (الگوی توسعه و هم‌گرایی در افغانستان)»، چاپ‌شده در ژورنال راهبرد سیاسی، دوره ۹، شماره اول، شماره پیاپی ۳۲، بهار ۱۴۰۴ از محمد طاهر تنزه‌ای به این موضوع پرداخته که دیپلماسی اقتصادی با اتخاذ برنامه‌هایی چون؛ جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و گسترش روابط با کشورهای منطقه و تعامل سازنده با آنان، توانسته اثرات مثبتی بر توسعه در افغانستان داشته باشد؛ و بندر چابهار هم به‌عنوان میدان جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی از یک طرف و نقشی که در گسترش روابط افغانستان با کشورهای منطقه داشته از طرف دیگر، جای‌گاه ویژه‌ی در سیاست خارجی این کشور پیدا کرده است (تنزه‌ای، ۱۴۰۴: ۴۸).

در نتیجه، مرور پیشینه تحقیق نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود آثار متعدد درباره دیپلماسی اقتصادی افغانستان، هنوز بررسی جامع و نظام‌مند در زمینه فرصت‌ها و چالش‌های دیپلماسی اقتصادی افغانستان در سطح منطقه‌ای، به‌ویژه در دوره معاصر مورد تحلیل علمی لازم قرار نگرفته است؛ از این‌رو، تحقیق حاضر با این وجه تمایز با سایر تحقیقات انجام و به هدف پُر کردن این خلأ به رشته تحریر در آمده است.

۲. چارچوب مفهومی تحقیق (دیپلماسی اقتصادی)

اقتصاددانان نئولیبرال تعریف‌های مختلف و متنوعی از دیپلماسی اقتصادی ارائه کرده اند. پاول بوزیک، دیپلماسی اقتصادی را تأثیر دولت بر روابط اقتصادی خارجی به‌ویژه در تجارت کالا و خدمات و فرایند عوامل تولید، مانند کارگر، سرمایه، تکنالوژی و منابع طبیعی بین کشور و خارج از آن می‌داند. فرلک نیز آن را انتخاب ابزارهایی مانند خط مشی اقتصادی خارجی می‌داند که به ما کمک می‌کند تا به اهداف اقتصادی به‌گونه مدیرانه، مؤدبانه، تیزبینانه، زیرکانه و هوش‌مندانه دست یابیم. از نظر سانر و یی‌یو، دیپلماسی اقتصادی با موضوع سیاست‌های اقتصادی سرو کار دارد و دیپلمات‌های اقتصادی به تصمیم‌گیرنده‌گان کشور خود درباره چه‌گونه‌گی تأثیر بر سیاست‌های اقتصادی کشورهای دیگر مشورت می‌دهند (Santer and Yiu, 2003: 4). در یک تعریف جامع‌تر می‌توان دیپلماسی اقتصادی را شامل تمامی فعالیت‌ها، استراتژی‌ها و ابتکارات هماهنگ و سازگار اقتصادی و سیاسی در دو سطح دولتی و غیردولتی تعریف کرد، که در سیاست خارجی کشورها در دو عرصه تعامل ملی و بین‌المللی با هدف دستیابی و حضور در عرصه اقتصاد جهانی به‌کار گرفته می‌شود (صالحی، ۱۳۹۲: ۴۱۵)؛ به‌سخن دیگر، دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان یک مفهوم کلیدی در روابط بین‌الملل، به

«استراتژی‌هایی اطلاق می‌شود که دولت‌ها برای پیش‌برد اهداف اقتصادی ملی خود در عرصه جهانی از طریق ابزارهای سیاسی و دیپلماتیک به کار می‌گیرند». باتوجه به تعاریف متفاوتی که از دیپلماسی اقتصادی ارائه شده است، می‌توان دیپلماسی اقتصادی را تنظیم و پیش‌برد سیاست‌های مرتبط با تولید، جابه‌جایی یا مبادله کالاها، خدمات، کار و سرمایه‌گذاری در سایر کشورها تعریف کرد. در کل موارد زیر را می‌توان از مفهوم دیپلماسی اقتصادی مشتق گرفت:

- استفاده از ظرفیت‌ها، توانایی‌ها و منابع اقتصادی به صورت پاداش یا مجازات در تعقیب اهداف سیاست خارجی؛

- تأمین توسعه اقتصادی و تأثیرگذاری بر سیاست‌های اقتصادی و یا دوجانبه از راه هماهنگ‌ساختن فعالیت‌های وزارت‌خانه‌های تخصصی؛

- ارتقا و جذب سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی؛

- به کارگیری فرصت‌ها و سرمایه‌گذاری در بخش داخلی؛

- کمک در ارتقای هم‌بستگی اقتصادی در داخل و خارج؛

- هنجارسازی و شکل‌دهی به فرایند مذاکره و داد و ستد در سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای؛

- پشتیبانی از بخش‌های بازرگانی تجاری و مالی کشور برای فراهم‌آوردن سود اقتصادی و توسعه؛

- افزایش و توسعه صادرات و ساده‌سازی واردات (صالحی، ۱۳۹۱: ۱۷).

باتوجه به شتاب فزاینده جهانی‌شدن اقتصاد، کاربرد دیپلماسی در حوزه اقتصاد به عبارتی استفاده از توانایی‌ها و ابزارهای بالقوه و بالفعل دیپلماسی برای تحقق اهداف اقتصادی کشورها بیش از پیش موردتوجه قرار گرفته و ابزارهایی را برای ایجاد محیطی مناسب به‌منظور رشد و توسعه اقتصادی از یک سو، و پیش‌برد اهداف و منافع ملی از سوی دیگر، فراهم کرده است. دیپلماسی اقتصادی مؤثر می‌تواند ابزاری برای کاهش تنش‌ها و افزایش امنیت جامع (Comprehensive Security) یک کشور باشد، به طوری که امنیت نه تنها در بُعد نظامی، بل که در ابعاد اقتصادی و زیست‌محیطی نیز تعریف می‌شود. بنیان دیپلماسی اقتصادی بر ارتباط بین موضوعاتی است، که هدف اصلی آن تأثیرگذاری بر تصمیم‌های فرامرزی در فعالیت‌های اقتصادی - مانند صادرات، واردات، سرمایه‌گذاری، اعطای وام و کمک‌ها و غیره - می‌باشد.

سطوح عمل دیپلماسی اقتصادی شامل سه سطح دوجانبه، منطقه‌ای و چندجانبه است. دیپلماسی اقتصادی مرتبط با موضوعات سیاسی - اقتصادی است و می‌توان منابع اقتصادی را هم به عنوان انگیزه و هم به عنوان مجازات برای تأمین اهداف سیاست خارجی به کار گرفت. درواقع، دیپلماسی اقتصادی نه تنها در حوزه سیاست خارجی، بل که برای دستیابی به اهداف سیاست داخلی نیز مورد

استفاده قرار می‌گیرد. دیپلماسی اقتصادی شامل طیفی از ابزارهاست که هم به‌صورت مستقیم و هم غیرمستقیم در تعاملات دیپلماتیک توسط بازیگران مختلف به کار گرفته می‌شود (ذولفقاری و زینی وند، ۱۳۹۷: ۷۴). دیپلماسی اقتصادی با پیش‌بینی وضع آینده رژیم‌های بازرگانی نیز ارتباط دارد و از این رو نیازمند درک و شناخت مؤلفه‌های مؤثر بازار در محیط اقتصادی جهانی است و در این فرایند، کشور باید برای پیش‌برد منافع اقتصادی خود تصمیم‌گیری کند (باقری و هم‌کاران، ۱۳۹۶: ۳۵).

با بررسی اصول و مفروضه‌های دیپلماسی اقتصادی، اکنون این سؤال مطرح می‌شود که اصولاً آیا می‌توان این چارچوب مفهومی (دیپلوماسی اقتصادی) را برای تحلیل و تبیین جای‌گاه و اهمیت دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی افغانستان معاصر و بررسی موضوع فرصت‌ها و چالش‌های دیپلماسی اقتصادی افغانستان، که موضوع پژوهش حاضر است، به کار گرفت؟ با توجه به توضیحات ارائه‌شده، به نظر می‌رسد جنبه‌هایی از سیاست خارجی حکومت فعلی افغانستان که بر اولویت‌بخشیدن به اهداف توسعه اقتصادی کشور در سیاست خارجی، در پیش‌گرفتن رفتارهای هم‌کاری‌جویانه در عرصه منطقه‌یی و بین‌المللی و گسترش مناسبات با دیگر کشورها بر پایه اصل تعامل سازنده و مؤثر تأکید دارند، بر اصول و مفروضه‌های این چارچوب مفهومی منطبق است؛ درواقع، براساس سیاست خارجی فعلی افغانستان که بر «اقتصادمحور کردن سیاست خارجی» و یک سیاست خارجی اقتصادمحور و توسعه‌گرا در تعامل با بازیگران منطقه‌یی و فرامنطقه‌یی تأکید شده است؛ می‌توان اذعان نمود که دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان یکی از ابزارهای نوین در سیاست خارجی افغانستان نیز مورد توجه واقع شده است. به نظر می‌رسد که این چارچوب مفهومی به‌طور نسبی از قدرت تبیین بیش‌تر و به‌تری نسبت به سایر روی‌کردهای نظری روابط بین‌الملل برای تحلیل رفتار سیاست خارجی افغانستان برخوردار است.

۳. روش تحقیق

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کیفی با روی‌کرد توصیفی-تحلیلی است که با هدف بررسی نظام‌مند فرصت‌ها و چالش‌های دیپلماسی اقتصادی افغانستان در دوره معاصر انجام شده است. در این تحقیق، از روش مطالعه کتابخانه‌یی و اسنادی بهره گرفته شده و داده‌ها از طریق بررسی منابع معتبر علمی، شامل کتاب‌ها، مقالات علمی-پژوهشی، گزارش‌های رسمی نهادهای ملی و بین‌المللی، اسناد سیاست خارجی و اقتصادی، و هم‌چنین متون تحلیلی مرتبط با دیپلماسی اقتصادی و ژئواکونومیک گردآوری گردیده است.

برای تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است؛ بدین‌صورت که پس از گردآوری داده‌ها، مفاهیم کلیدی، الگوهای تکرارشونده و مقوله‌های اصلی مرتبط با فرصت‌ها و

چالش‌های دیپلماسی اقتصادی افغانستان استخراج و دسته‌بندی شده‌اند. چارچوب مفهومی تحقیق مبتنی بر نظریه‌های دیپلماسی اقتصادی و سیاست خارجی اقتصادمحور بوده و تلاش شده است تا یافته‌ها در پرتو این چارچوب تفسیر و تحلیل گردند. روایی پژوهش از طریق بهره‌گیری از منابع متنوع، مقایسه دیدگاه‌های مختلف پژوهش‌گران و اتکای تحلیلی بر داده‌های مستند و قابل استناد تأمین شده است. این روش امکان داده است تا تصویری جامع و تحلیلی از وضعیت دیپلماسی اقتصادی افغانستان، ظرفیت‌های ژئواکونومیک و موانع ساختاری پیش رو ارائه گردد.

۴. یافته‌ها

دیپلماسی اقتصادی شامل طیفی از ابزارهاست، که هم به صورت مستقیم و هم غیرمستقیم در تعاملات دیپلماتیک توسط بازیگران مختلف به کار گرفته می‌شود (ذولفقاری و زینی وند، ۱۳۹۷: ۷۴). برای کشوری مانند افغانستان، دیپلماسی اقتصادی می‌تواند نقشی حیاتی در تثبیت وضعیت، ایجاد اشتغال و بازسازی چهره بین‌المللی ایفا کند. افغانستان در کانون یک پارادوکس بزرگ قرار دارد: دارایی‌های ژئواکونومیک عظیم در مقابل موانع ژئوپلیتیک تقریباً غیرقابل عبور. از نظر تئوریک، موقعیت این کشور به عنوان «صلصال آسیا» (Mackinder, 1904: 427) «آن را به کانون پروژه‌های ارتباطی و انرژی منطقه تبدیل کرده است؛ باین حال، عدم به رسمیت شناخته شدن حکومت امارت اسلامی توسط جامعه جهانی، بزرگ‌ترین مانع برای تحقق این پتانسیل می‌تواند باشد. تحریم‌های جامع سازمان ملل و امریکا، مبادله رسمی با نظام بانکی جهانی را غیرممکن ساخته است (گروه نظارت بر افغانستان [AMG]، ۲۰۲۳). (این وضعیت مصداق عینی مفهوم «انزوای اقتصادی تحمیلی» (Economic Coercion) است؛ باوجوداین، امارت اسلامی تلاش کرده تا با بهره‌گیری از رقابت‌های ژئوپلیتیک قدرت‌های منطقه‌ای، به‌ویژه میان چین، روسیه و پاکستان، فضای مانوری برای خود ایجاد کند. گزارش‌های بانک جهانی (۲۰۲۳) حاکی از آن است که حجم مبادلات تجاری غیررسمی با هم‌سایه‌گان، به‌ویژه در مرزهای ایران و پاکستان، نسبت به دوره پیشین افزایش یافته است. این استراتژی مبتنی بر این فرضیه عمل می‌کند که «منفعت اقتصادی» می‌تواند بر «اختلاف ایدئولوژیک» غلبه کند.

امارت اسلامی با استقرار امنیت در سراسر کشور، اجرای پروژه‌های بزرگ زیربنایی (کانال قوش‌تیپه، بندر چابهار، پروژه تاپی، پروژه کاسا ۱۰۰۰، پروژه راه لاجورد و پروژه یک کمر بند، یک جاده) را در صدر اولویت‌های خود قرار داده است. این پروژه‌ها نه تنها برای توسعه داخلی حیاتی هستند، بل که برای اثبات صلاحیت حکمرانی و جلب اعتماد سرمایه‌گذاران خارجی عمل می‌کنند.

۴-۱. کانال قوش‌تپه

کانال قوش‌تپه به‌عنوان یک پروژه استراتژیک، امارت اسلامی را در کانون دیپلماسی اقتصادی منطقه قرار داده است. این پروژه که با هدف آبیاری صدها هزار هکتار زمین کشاورزی در شمال افغانستان طراحی شده، به‌طور مستقیم بر ازبکستان، ترکمنستان و تاجیکستان تأثیر می‌گذارد. رئیس‌جمهور ازبکستان صراحتاً اعلام کرده که «احداث قوش‌تپه می‌تواند تعادل آب در آسیای میانه را تحت تأثیر قرار دهد». این اظهارات نشان می‌دهد که پروژه مذکور از یک طرح داخلی فراتر رفته و به موضوعی در دیپلماسی اقتصادی منطقه تبدیل شده است (اسپوتنیک، ۲۰۲۳). واکنش کشورهای سهم‌بردار از آمو در برابر این پروژه، طیفی از نگرانی تا مخالفت را در بر می‌گیرد. از یک‌سو، ازبکستان خواستار مشارکت افغانستان در «گفت‌وگو در مورد استفاده مشترک از منابع آبی» شده، که نشان از تلاش این کشور برای حفظ وضع موجود دارد. از سوی دیگر، رسانه‌های روسی و اروپایی مانند «مدیازونا» و «لو فیگارو» با انتشار تحلیل‌هایی، این پروژه را «تهدید برای کشورهای پایین‌دست» توصیف کرده‌اند (لو فیگارو، ۲۰۲۳). این فضا سازی‌های رسانه‌یی، چالشی برای دیپلماسی اقتصادی امارت اسلامی ایجاد کرده و موفقیت پروژه را منوط به مدیریت این نگرانی‌ها ساخته است.

دیپلماسی اقتصادی امارت اسلامی در قبال این چالش‌ها، بر دو محور استوار است: نخست، تأکید بر «حق تاریخی و قانونی افغانستان» در استفاده از سهم خود از آب آمو، همان‌گونه که ذبیح‌الله مجاهد تصریح کرده که «ما از سهم معین خود استفاده می‌کنیم»؛ دوم، پیوند زدن این پروژه با منافع اقتصادی منطقه‌یی، از طریق تأمین امنیت غذایی و ایجاد فرصت‌های صادراتی جدید. این دیپلماسی هوش‌مندانه می‌تواند تنش‌های کنونی را به فرصتی برای هم‌کاری‌های اقتصادی دوجانبه و چندجانبه تبدیل کند، مشروط بر این‌که امارت اسلامی افغانستان بتواند اعتماد کشورهای هم‌سایه را به رعایت حقوق آبی آنان جلب نماید (مجاهد، ۲۰۲۳).

۴-۲. بندر چابهار

بندر چابهار در جنوب شرقی ایران در دریای عمان با مشخصات (طول جغرافیایی ۶۰ درجه و ۳۱ دقیقه و عرض جغرافیایی ۲۵ درجه و ۱۲ دقیقه)، موقعیت دارد و دارای کم‌ترین فاصله ترانزیتی با افغانستان، پاکستان و آسیای مرکزی بوده و اقتصادی‌ترین بندر تجاری برای این کشورها می‌باشد. چابهار باتوجه به موقعیت خود از پتانسیل‌های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیکی مناسبی در مقایسه با بنادر کشورهای منطقه بهره برده و از حاشیه امنیت بسیار بالایی برخوردار است؛ علاوه بر این، چابهار در نقطه تلاقی کریدور شمال - جنوب و شرق - غرب، می‌تواند نقش دروازه حمل‌ونقل و به‌عبارت دیگر حلقه مرکزی تجارت بین کشورهای آسیای میانه، هند، پاکستان،

افغانستان، روسیه و اروپا را ایفا کند (یگانه محلاتی و دیگران، ۱۳۹۱: ۵). نقشی که باعث ثبات و رشد اقتصادی کشورهای پیرامون این بندر خواهد گردید.

بندر چابهار بدین لحاظ یک پروژه حیاتی برای افغانستان است، که امکان انتقال کالاهای افغانستان را به شرق میانه و اروپا و زمینه واردات کالاهای حیاتی را به افغانستان میسر می‌نماید. از لحاظ اقتصادی این پروژه سبب رشد قابل توجه تجارت و جلب سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های لازم در این کشور خواهد شد (تنزه‌ای، ۱۳۹۸: ۳۸). این بندر یک بدیل خوب برای تجارت و ترانزیت افغانستان با پاکستان و یک فرصت مناسب برای تاجران افغانستان برای دسترسی به دریا از طریق ایران و هند است. ایران و هند با استفاده از این موافقت‌نامه امکانات سرمایه‌گذاری و صادرات را فراهم می‌کنند. حضور هند به‌عنوان یکی از سرمایه‌گذاران اصلی در توسعه چابهار، فرصت مناسبی برای ایجاد مثلث استراتژیک ایران، هند، افغانستان فراهم کرده است، که می‌تواند هم‌گرایی اقتصادی و سیاسی بین این سه کشور را تقویت کند (امیری، ۱۳۹۶: ۱۲۸)، و بار منفی روی کرد دولت‌های دیگر پیرامون افغانستان را به به‌گونه چشم‌گیر کاهش دهد.

بنابراین، توسعه بندر چابهار به‌عنوان تنها بندر ایرانی متصل به دریا، امکان تنوع در واردات کشور را فراهم می‌کند؛ استفاده از بندر چابهار ترانزیت کالا را به افغانستان و آسیای میانه تسریع کرده، هزینه‌های خالص کالاها را در بازارهای منطقه‌یی کاهش خواهد داد و استفاده از این بندر، ترانزیت کالاها را رونق بیش‌تر خواهد بخشید. علاوه بر آن بازشدن مسیرهای جدید تجاری، عنصر مهمی برای افزایش حجم تجارت ایران با چین و سایر کشورها است (عبدی و رجب‌نژاد، ۱۳۹۶: ۲۰۲)، که به‌ترین مسیر آن بندر چابهار بوده و زمینه روابط اقتصادی محکم‌تری را ایجاد می‌کند.

۴-۳. پروژه تاپی

پروژه خط لوله گاز تاپی (TAPI)، که قبلاً افتتاح و کار عملی آن در ۲۱ سنبله ۱۴۰۳ با حضور مقامات ارشد افغانستان و ترکمنستان آغاز شد، یکی از بزرگ‌ترین پروژه‌های انرژی منطقه به‌شمار می‌رود. این خط لوله ۱۸۱۴ کیلومتری، گاز طبیعی ترکمنستان را از طریق افغانستان به پاکستان و هند انتقال خواهد داد. با اجرای این پروژه، افغانستان به دهلیز اقتصادی بین آسیای مرکزی و جنوبی تبدیل شده و سالانه حدود ۵۰۰ میلیون دالر عواید ترانزیتی کسب خواهد کرد. این پروژه نه‌تنها منبع درآمدی پایدار برای افغانستان ایجاد می‌کند، بل که موقعیت ژئوپلیتیک کشور را در منطقه تقویت خواهد نمود. افغانستان از پروژه تاپی منافع متعددی کسب می‌کند که مهم‌ترین آن‌ها شامل دریافت عواید ترانزیتی، تأمین گاز طبیعی، ایجاد اشتغال و توسعه زیرساخت‌هاست. براساس برنامه‌ریزی‌ها، افغانستان در دهه اول ۵۰۰ میلیون مترمکعب، در دهه دوم یک میلیارد مترمکعب و در دهه سوم ۱,۵

میلیارد مترمکعب گاز دریافت خواهد کرد؛ علاوه بر این، اجرای هم‌زمان پروژه‌های جانبی مانند خط راه‌آهن، انتقال برق و فایبر نوری، توسعه همه‌جانبه مناطق مسیر را به همراه خواهد داشت. این پروژه زمینه را برای سرمایه‌گذاری‌های بیش‌تر خارجی فراهم کرده و تجارت در مناطق مسیر را رونق خواهد بخشید.

امارت اسلامی افغانستان با تأمین امنیت پروژه و ایجاد روابط مبتنی بر احترام متقابل با کشورهای هم‌سایه، زمینه اجرای این پروژه استراتژیک را پس از تأخیر مداوم فراهم کرده است. آغاز کار عملی این پروژه در دوره امارت اسلامی، نشان‌دهنده عزم جدی این حکومت برای توسعه اقتصادی و هم‌کاری‌های منطقه‌ای است. پروژه تاپی می‌تواند به‌عنوان الگویی برای هم‌کاری‌های اقتصادی بیش‌تر در منطقه عمل کند و ثبات و امنیت را در افغانستان و منطقه تقویت نماید. موفقیت این پروژه افغانستان را به بازیگر مهم در عرصه انرژی منطقه تبدیل کرده و زمینه را برای اجرای پروژه‌های بزرگ دیگر فراهم خواهد کرد (تنزه‌ای، ۱۴۰۲: ۵۵).

۴-۴. پروژه کاسا ۱۰۰۰

پروژه انتقال انرژی آسیای مرکزی به جنوب آسیا از مسیر افغانستان بستر مناسب هم‌کاری را فراهم خواهد کرد. نیاز به انرژی برای اقتصاد در حال رشد هند باعث شد تا این کشور به دنبال انتقال انرژی از کشورهای آسیای میانه باشد؛ پروژه تاپی گاز ترکمنستان را از طریق خط لوله به هند منتقل می‌کند و پروژه کاسا ۱۰۰۰ نیز شبکه برق آبی مازاد از قرقیزستان و تاجیکستان به افغانستان، پاکستان و هند را انتقال می‌دهد. نهادهای مالی منطقه‌ای و بین‌المللی نظیر بانک جهانی و بانک توسعه آسیایی نیز از این پروژه‌ها وعده حمایت مالی کرده‌اند. افغانستان در قالب چنین پروژه‌هایی موقعیت چهار راه آسیایی مدنظرش را تحقق می‌بخشد (Rytovuori-Apunen, 2016: 212).

گرچه طرح این پروژه‌ها سال‌ها قبل آغاز شده بود و به جهت ناامنی در افغانستان بارها مسیرهای بدیل برای آن‌ها مطرح شده بود، اما حکومت فعلی افغانستان تلاش دارد تا این پروژه‌ها به مرحله عملیاتی برسند.

با اجرای این پروژه افغانستان نقش پل ارتباطی برای ترانزیت انرژی را بین دو منطقه آسیای میانه و جنوب آسیا را بازی خواهد کرد و سالانه در حدود ۴۵ تا ۵۰ میلیون دالر عواید ترانزیتی را از این طریق به دست خواهد آورد. برعلاوه، تحت این پروژه (کاسا ۱۰۰۰) از ۱۳۰۰ میگاوالت برق ترانزیتی، در حدود ۳۰۰ میگاوالت برق برای مصرف داخلی افغانستان تخصیص داده شده است. با بهره‌برداری از پروژه کاسا ۱۰۰۰، پاکستان نیز قسمتی از نیاز شدید به انرژی در صنایع خود را از

طریق واردات انرژی از قرقیزستان و تاجیکستان مرفوع خواهد ساخت. مقام‌های افغان می‌گویند این پروژه به‌زودی تکمیل خواهد شد (تنزه‌ای، ۱۴۰۲: ۸۷).

۴-۵. پروژه راه لاجورد

این پروژه امضای موافقت‌نامه پنج‌جانبه ترانسپورتی، تجارتی و ترانزیتی بین (افغانستان، ترکمنستان، آذربایجان، گرجستان و ترکیه) می‌باشد، که باعث گسترش تجارت و خروج از انزوای حمل و نقل و تسهیل مبادلات تجارتی افغانستان می‌گردد. این کریدور، که افغانستان، ترکمنستان، آذربایجان و ترکیه را به هم متصل می‌کند، یکی از کوتاه‌ترین مسیرها برای دسترسی افغانستان به دریای سیاه، مدیترانه و اروپا است. این مسیر عملاً افغانستان را از طریق ترکمنستان به دریای خزر و اروپا متصل می‌کند. با گشایش این مسیر، تاجیکستان، افغانستان و ترکمنستان به اروپا و کشورهای جنوب آسیا متصل می‌شوند. این دهلیز فرامنطقه‌یی شامل راه آهن و جاده می‌شود و شهر تورغندی در ولایت هرات افغانستان را به بندر ترکمن‌باشی در ساحل دریای خزر از طریق عشق‌آباد متصل می‌کند. توافق نامه لاجورد در نوامبر سال ۲۰۱۷م مصادف با ۲۴ عقرب ۱۳۹۶ با هدف اتصال بیش‌تر و ارتقای تجارت در منطقه ریکا در حاشیه کنفرانس «ریکا ۷» در عشق‌آباد ترکمنستان به امضا رسید؛ و اولین محموله آزمایشی از راه لاجورد توسط رئیس‌جمهور وقت در هرات در قوس ۱۳۹۷ از هرات به مقصد ترکیه افتتاح شد. اولین محموله محصولات افغانی شامل بیش از ۱۷۵ تن پنبه، میوه خشک و کنجد از طریق این مسیر صادر شد. دهلیز لاجورد به پروژه دهلیز ترکیه‌میان‌ه متصل خواهد شد و مکمل برخی دیگر از دهلیزهای منطقه‌یی مانند دهلیز راه آهن پنج ملت خواهد بود. این دهلیز پتانسیل تحول معادلات ترانزیتی و تجاری در منطقه را دارد و فرصت‌های توسعه و همکاری متقابل را فراهم می‌آورد. اولویت‌های راه لاجورد در قالب این طرح شامل اهداف کوتاه و بلندمدت از قبیل:

۱. بهبود شرایط جاده و امکانات ترانزیتی در امتداد راه‌های اصلی؛
۲. گسترش اتصال راه آهن میان افغانستان و ترکیه و فراتر از آن؛
۳. بهبود بندرهای چندمنظوره در مکان‌هایی در اولویت در هر کدام از پنج کشور مسیر راه لاجورد؛ و
۴. انجام یک آنالیز هزینه و سود درباره ایجاد مناطق اقتصادی برون‌مرزی میان کشورهای در امتداد دهلیز می‌باشد (شانتی، ۱۳۹۷: ۲).

با آغاز پروژه راه لاجورد و پروژه مهم کاروان‌سرای که از آن به‌عنوان کریدور میانی یاد می‌شود و آسیا را به جاده مارماری استانبول و پل سوم بر تنگه بسفر به اروپا متصل می‌سازد، زمینه حمل بار به میزان ۶/۵ میلیون تن به هم‌راه یک میلیون مسافر فراهم می‌آید. براساس محاسبات اولیه در شرایط کنونی تنها مسیر میانی ترانزیت قادر است ۶۰۰ میلیارد **دالر** حجم مبادلات تجاری را در کوتاه‌ترین

زمان، نزدیک‌ترین مسیر و ارزان‌ترین شیوه حمل‌ونقلی برای چین و ترکیه فراهم آورد که طبیعتاً فرصت‌های اقتصادی زیادی را برای کشورهای آسیای میانه و موجود در مسیر فراهم خواهد ساخت (گلکاریان، ۱۳۹۷: ۲).

۴-۶. پروژه یک کمربند، یک جاده

طرح بلندپروازانه چین برای رسیدن به بازار خاورمیانه، آفریقا، آسیای مرکزی و اروپا می‌باشد که افغانستان را از مسیر دریایی، زمینی و ریلی به آسیای مرکزی، خاورمیانه، آفریقا و اروپا متصل می‌سازد. شامل شدن افغانستان در پروژه «یک کمربند، یک جاده» با توجه به رویکرد اقتصادی سیاست خارجی افغانستان، اهمیت بسیاری دارد. از سال ۲۰۱۳م تلاش چین برای احیای راه ابریشم با نام «یک کمربند، یک جاده»^۱ که این کشور را از مسیر دریایی، زمینی و ریلی به آسیای مرکزی، خاورمیانه، آفریقا و اروپا متصل می‌سازد، باعث شد مرزهای شمالی افغانستان و تأمین امنیت مسیر در منطقه برای چین اهمیت یابد (تنزه‌ای، ۱۴۰۲: ۵۸).

ابتکار یک کمربند و یک جاده، یک طرح سرمایه‌گذاری در زیربنای اقتصادی می‌باشد، که بیش از ۶۰ کشور را در بر دارد و میزان سرمایه‌گذاری آن به نهصد میلیارد دالر می‌رسد. تفاهم‌نامه این پروژه با جانب افغانستان در ۲۶ ثور ۱۳۹۵ در چین به امضا رسید و در ۵ حمل ۱۳۹۶ افغانستان عضویت بانک سرمایه‌گذاری زیربنایی آسیا را که تمویل‌کننده پروژه است، به دست آورد. در پی آن توافق افغانستان برای پیوستن به «دهلیز اقتصادی چین - پاکستان»، که بخشی از طرح راه ابریشم جدید است، در ۵ جدی ۱۳۹۶ اعلام شد. با تحقق این پروژه ۵۷ میلیارد دالری، اتصال پاکستان از طریق افغانستان به تاجیکستان، ترکمنستان و بخش‌های شرقی ایران عملی می‌شد. احداث دو خط آهن از لندی کوتل تا جلال آباد و از چمن تا سپین بولدک، ایجاد دو شاه‌راه از پیشاور تا کابل و از کندز تا آسیای مرکزی و نیز اعمار یک بند برق بزرگ آبی بر فراز دریای کرن، پروژه‌های بزرگی است که انتظار می‌رود در این چارچوب تطبیق شود. پشت‌وانه این طرح قدرت صنعتی اقتصاد چین و توان سرمایه‌گذاری آن است.

۵. فرصت‌ها و چالش‌های دیپلماسی اقتصادی در افغانستان

دیپلماسی اقتصادی به‌عنوان ابزاری کلیدی در سیاست خارجی کشورها، به‌ویژه در دوره‌های بحرانی، نقش به‌سزایی در ارتقای منافع ملی و تأمین امنیت اقتصادی ایفا می‌کند. در دوره دوم امارت اسلامی

¹. One Belt, One Road

افغانستان، این دیپلماسی با فرصت‌ها و چالش‌های متعددی مواجه است. از یک‌سو، افغانستان با موقعیت جغرافیایی استراتژیک خود و دسترسی به بازارهای منطقه‌یی می‌تواند از مزایای اقتصادی قابل توجهی بهره‌مند شود. از سوی دیگر، چالش‌های ساختاری، ضعف زیرساخت‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی، مانع از تحقق کامل این فرصت‌ها می‌شود؛ هم‌چنین، تحولات جهانی و تأثیرات اقتصادی ناشی از آن، ضرورت توجه به دیپلماسی اقتصادی را دوچندان می‌کند؛ بنابراین، شناسایی و تحلیل این فرصت‌ها و چالش‌ها برای توسعه پایدار و بهبود شرایط اقتصادی افغانستان در این دوره، از اهمیت ویژه‌یی برخوردار است.

۵-۱. فرصت‌های دیپلماسی اقتصادی در افغانستان

۵-۱-۱. موقعیت ژئواکونومیک استراتژیک: افغانستان به‌منابه «صلصال آسیا»

افغانستان، با قرارگیری در مرکز آسیا و هم‌سایه‌گی با هفت کشور-ترکمنستان، ازبکستان، تاجیکستان، چین، پاکستان، ایران و به‌صورت غیرمستقیم هند- دارای یک موقعیت ژئواکونومیک منحصربه‌فرد است، که آن را به «صلصال آسیا» تبدیل کرده است؛ یعنی نقطه‌یی که مسیرهای تجاری، انرژی و حمل‌ونقل آسیای مرکزی، جنوبی و غربی در آن به هم می‌پیوندند. این موقعیت، صرفاً جغرافیایی نیست، بل که یک دارایی استراتژیک است که در شرایط مناسب می‌تواند افغانستان را از یک کشور درون‌گرا به یک «هَب» یا مرکزگذر منطقه‌یی تبدیل کند. در عصر جهانی‌شدن و اقتصاد شبکه‌یی، کشورهایی که به‌عنوان گذرگاه عمل می‌کنند-مانند سنگاپور در دریای جنوب چین یا ترکیه در تنگه بسفر-حتا بدون داشتن منابع طبیعی غنی، به بازیگران اقتصادی قدرت‌مند تبدیل شده‌اند. افغانستان نیز این ظرفیت را دارد تا با بهره‌گیری از موقعیت خود، در پروژه‌هایی مانند کمربند و جاده چین (BRI)، یا شبکه‌های حمل‌ونقل شمال- جنوب (مثل هم‌کاری‌های ایران-روسیه-هند) نقش محوری ایفا کند. این نقش، نه تنها درآمد ترانزیتی ایجاد می‌کند، بل که وابسته‌گی‌های اقتصادی متقابل را شکل می‌دهد که می‌تواند به ثبات سیاسی و امنیتی کشور کمک کند. البته، بهره‌برداری از این موقعیت مستلزم ثبات، زیرساخت‌های کافی و دیپلماسی فعال است-عواملی که در دوره دوم امارت اسلامی، با وجود چالش‌ها، نشانه‌هایی از پیش‌رفت در آن دیده شده است. به‌ویژه، تمایل کشورهای منطقه‌یی به تعامل اقتصادی با کابل، حتا در غیاب شناخت رسمی دولت، نشان می‌دهد که «صلصال آسیا» هم‌چنان جذابیت خود را برای بازیگران ژئوپلیتیک حفظ کرده است.

۵-۱-۲. پروژه‌های زیربنایی و انرژی: ستون‌های در آمد پایدار

در میان فرصت‌های اقتصادی افغانستان، پروژه‌های زیربنایی و انرژی بزرگ‌مقیاس نقش محوری در ایجاد درآمد پایدار و کاهش وابسته‌گی به کمک‌های خارجی دارند. از میان این پروژه‌ها، تابی

(ترکمنستان-افغانستان-پاکستان-هند) برجسته‌ترین نمونه است: این خط لوله گاز با ظرفیت ۳۳ میلیارد مترمکعب در سال، نه تنها گاز مورد نیاز داخلی افغانستان (حدود ۵ میلیارد مترمکعب سالانه) را تأمین می‌کند، بل که سالانه تا ۵۰۰ میلیون دالر درآمد ترانزیتی برای خزانه دولتی فراهم خواهد کرد، مبلغی که در شرایط فعلی اقتصاد افغانستان، تحول‌آفرین خواهد بود. علاوه بر تاپی، معدن مس عینک در ولایت لوگر، با داشتن دومین ذخیره بزرگ مس جهان (حدود ۱۱ میلیون تن)، پتانسیل تبدیل شدن به یکی از بزرگ‌ترین منابع درآمد غیرنفتی در آسیا را دارد. اجرای این پروژه، علاوه بر ایجاد ده‌ها هزار شغل، می‌تواند سالانه بیش از یک میلیارد دالر درآمد ارزی برای کشور به ارمغان آورد. از سوی دیگر، کانال قوش‌تیپه در شمال افغانستان، که آب را از رودخانه آمودریا به مناطق خشک بغلان و جوزجان منتقل می‌کند، می‌تواند انقلابی در بخش کشاورزی ایجاد کند. این پروژه، با آبیاری نزدیک به ۵۰۰ هزار هکتار زمین، نه تنها امنیت غذایی داخلی را تقویت می‌کند، بل که زمینه‌ساز صادرات محصولات کشاورزی به بازارهای منطقه‌ای می‌شود. البته، موفقیت هر یک از این پروژه‌ها مستلزم سرمایه‌گذاری اولیه کلان، امنیت طولانی‌مدت، شفافیت قراردادهای و همکاری با شرکای بین‌المللی است؛ مسائلی که امارت اسلامی باید با دیپلماسی هوش‌مندانه و سیاست‌های داخلی پایدار، بر آن‌ها غلبه کند (باختری، ۱۴۰۲: ۱۴).

۵-۱-۳. رقابت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای: زمینه‌ساز دیپلماسی تعادلی

رقابت قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی برای نفوذ در افغانستان، که پیش‌تر منبع بحران‌های سیاسی و امنیتی بود، امروز می‌تواند به فرصتی برای دیپلماسی اقتصادی تبدیل شود. کشورهایی مانند چین، روسیه، ایران، پاکستان و هند هر کدام اهداف استراتژیک متفاوتی در افغانستان دنبال می‌کنند: چین به دنبال ثبات در مرزهای غربی خود (شین‌جیانگ) و گسترش پروژه یک کمربند و یک جاده است؛ روسیه می‌کوشد نفوذ غرب را جای‌گزین کند و محور مسکو-تهران-کابل را تقویت نماید؛ ایران به دنبال ایجاد مسیر تجاری جای‌گزین برای دورزدن تحریم‌هاست؛ پاکستان تمایل دارد افغانستان را در حیطه خود نگه دارد تا از نفوذ هند جلوگیری کند؛ و هند نیز به دنبال حفظ نفوذ خود در کابل برای متعادل کردن قدرت پاکستان است. این رقابت‌ها، فضایی را فراهم کرده است که در آن امارت اسلامی می‌تواند از «دیپلماسی تعادلی» استفاده کند؛ یعنی با عدم وابسته‌گی انحصاری به یک قدرت، از هر طرف سرمایه‌گذاری، کمک فنی و حمایت سیاسی جذب کند. این استراتژی، مشابه رویکرد کشورهایی مانند ویتنام یا امارات متحده عربی است، که در میان رقابت چین و آمریکا، منافع اقتصادی خود را حداکثر کرده‌اند. در مورد افغانستان، این دیپلماسی می‌تواند به شکل مشارکت در پروژه‌های چینی، واردات نفت از ایران، صادرات به پاکستان و مذاکره با هند برای سرمایه‌گذاری در

معادن تجلی یابد. البته، موفقیت این روی‌کرد مستلزم مهارت دیپلماتیک بالا، شفافیت نسبی و پرهیز از ورود به بلوک‌بندی‌های ایدئولوژیک است؛ چیزی که تاکنون امارت اسلامی در سطحی اولیه از آن بهره برده است (آریا، ۱۳۹۶: ۱۱).

۵-۱-۴. ثبات امنیتی و تجارت مرزی: پایه‌های بازسازی اقتصادی

یکی از مهم‌ترین دستاوردهای دوره دوم امارت اسلامی، تأمین ثبات امنیتی در سطح ملی است. برخلاف دو دهه پیش از آن که کشور درگیر جنگ‌های داخلی، حملات تروریستی و ناامنی گسترده بود، امروز افغانستان باوجود چالش‌هایی مانند تهدیدات داعش، به‌طور کلی امنیت داخلی را بازگردانده است. این ثبات، شرط لازم برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی، اجرای پروژه‌های بلندمدت و بازگشت فعالیت‌های اقتصادی است. هم‌زمان، تجارت مرزی غیررسمی با کشورهای هم‌سایه، به‌ویژه ایران و پاکستان، در سال‌های اخیر رشد چشم‌گیری داشته است. باوجود تحریم‌های بین‌المللی و محدودیت‌های مالی، مبادلات تجاری از طریق مرزهایی مانند اسلام‌قلعه (با ایران) و تورخم (با پاکستان) به‌صورت غیررسمی، اما پررونق ادامه یافته است. این تجارت، نه‌تنها نیازهای اولیه جمعیت را تأمین می‌کند، بل که شبکه‌های اقتصادی زمینه‌ساز برای روابط رسمی‌تر در آینده را شکل می‌دهد. به‌عنوان مثال، افزایش صادرات میوه‌های خشک، پوشاک و فرش به پاکستان یا واردات سوخت، مواد غذایی و ماشین‌آلات از ایران، نشان می‌دهد که اقتصاد افغانستان در حال بازیابی از طریق تعاملات مرزی است. اگر امارت اسلامی بتواند این تجارت‌های غیررسمی را به سمت کانال‌های رسمی هدایت کند، با ایجاد مناطق آزاد تجاری، ساده‌سازی گمرکی و امضای توافق‌های تجاری دوجانبه، می‌تواند پایه‌های یک اقتصاد باز و پیوندیافته با منطقه را بنا نهد. این تحول، نه‌تنها درآمد مالیاتی را افزایش می‌دهد، بل که مشروعیت بین‌المللی دولت را نیز تقویت می‌کند (درستکار، ۱۴۰۰: ۱۰۶)، و زمینه تعاملات بیش‌تر منطقه‌یی و بین‌المللی فراهم می‌گردد.

۵-۲. چالش‌های دیپلماسی اقتصادی در افغانستان

۵-۲-۱. عدم به رسمیت شناخته شدن بین‌المللی حکومت

یکی از عمده‌ترین موانع پیش روی دیپلماسی اقتصادی افغانستان در دوره دوم امارت اسلامی، عدم شناخت رسمی حکومت توسط جامعه بین‌المللی است. سازمان ملل متحد، اتحادیه اروپا، ایالات متحده آمریکا و بیش‌تر کشورهای غربی همچنان حکومت امارت اسلامی را به‌عنوان نماینده قانونی افغانستان نمی‌پذیرند و همچنان نمایندگان جمهوری اسلامی افغانستان (دولت سابق) را در نهادهای بین‌المللی حفظ کرده‌اند. این عدم شناخت، تنها یک مسأله دیپلماتیک نمادین نیست، بل که پیامدهای

عملی گسترده‌یی در حوزه اقتصاد دارد. بدون شناخت رسمی، افغانستان نمی‌تواند عضو مؤثر بانک جهانی، صندوق بین‌المللی پول (IMF) یا سایر نهادهای مالی چندجانبه شود و از تسهیلات مالی، کمک‌های فنی یا برنامه‌های توسعه‌یی این نهادها بهره‌مند گردد؛ هم‌چنین، شرکت‌های خصوصی بین‌المللی _حتا در صورت تمایل به سرمایه‌گذاری_ به دلیل ریسک‌های حقوقی، تحریمی و اعتباری، از همکاری با یک حکومت غیررسمی خودداری می‌کنند. این وضعیت، افغانستان را از نظام مالی جهانی منزوی کرده و دسترسی آن به منابع مالی، سیستم‌های پرداخت بین‌المللی و بازارهای سرمایه را به شدت محدود می‌سازد. در نتیجه، حتماً پروژه‌هایی با پتانسیل بالا مانند تاپی یا مس عینک با مشکل تأمین مالی و تضمین حقوقی مواجه می‌شوند. بدون حل این بن‌بست دیپلماتیک _که مستلزم تغییر در سیاست‌های داخلی یا تحول در مواضع بین‌المللی است_ فرصت‌های اقتصادی افغانستان، هرچه قدر هم واقع‌بینانه باشند، در عمل به بن‌بست خواهند خورد (شه‌بازیان، ۱۴۰۲: ۱۲۹). بن‌بستی که از جهات مختلف بر روند اجرای پروژه ها و تعاملات اقتصادی سایه افکنده است.

۵-۲-۲. تحریم‌های اقتصادی و مالی

تحریم‌های اقتصادی و مالی، به‌ویژه توسط ایالات متحده، یکی از سنگین‌ترین چالش‌های ساختاری در مسیر بازسازی اقتصادی افغانستان محسوب می‌شوند. مهم‌ترین این تحریم‌ها، مسدودسازی حدود ۹ میلیارد دلار از دارایی‌های بانک مرکزی افغانستان در بانک‌های آمریکایی است که پس از بازگشت امارت اسلامی در اوت ۲۰۲۱م اعمال شد. این اقدام، نه‌تنها ذخایر ارزی کشور را از دسترس خارج کرد، بل که توانایی بانک مرکزی را برای تنظیم نرخ ارز، کنترل تورم و حمایت از سیستم بانکی داخلی به شدت تضعیف نمود؛ علاوه‌براین، افغانستان به‌طور عملی از سیستم‌های بانکی بین‌المللی مانند سوئیفت محروم است، که انجام هرگونه تراکنش مالی بین‌المللی را تقریباً غیرممکن ساخته است. حتماً در مواردی که کشورهایی مانند چین یا ایران تمایل به همکاری دارند، بانک‌های آن‌ها به دلیل ترس از تحریم‌های ثانویه آمریکا، از انجام تراکنش‌های مستقیم خودداری می‌کنند. افزون بر این، تحریم‌های هدفمند علیه مقامات ارشد امارت اسلامی _که توسط وزارت خزانه‌داری آمریکا اعمال شده‌اند_ هم‌کاری با بخش خصوصی بین‌المللی را دشوارتر کرده است؛ چرا که هرگونه تعامل با این مقامات می‌تواند شرکت‌های خارجی را در معرض جریمه‌های سنگین قرار دهد. این ترکیب از تحریم‌ها، اقتصاد افغانستان را در یک حلقه معیوب گیر انداخته است: بدون دسترسی به سیستم مالی جهانی، نمی‌توان سرمایه‌گذاری جذب کرد؛ و بدون سرمایه‌گذاری، نمی‌توان اقتصاد را احیا کرد تا فشار برای لغو تحریم‌ها افزایش یابد (مهرگان و هم‌کاران، ۱۴۰۱: ۹).

۵-۲-۳. وابستگی به تجارت غیررسمی و اقتصاد سایه

اگرچه تجارت مرزی غیررسمی با کشورهای هم‌سایه به‌ویژه ایران و پاکستان در شرایط تحریم و انزوای مالی، نقش نجات‌بخشی ایفا کرده و به تأمین نیازهای اولیه جمعیت کمک نموده است، اما این شکل از فعالیت اقتصادی ذاتاً فاقد پایداری، شفافیت و ظرفیت توسعه‌ی است. تجارت غیررسمی، به دلیل فاقدبودن ثبت رسمی، مالیات‌پردازی سیستماتیک و نظارت دولتی، نمی‌تواند درآمدهای پایداری برای خزانه عمومی ایجاد کند و بیش‌تر در دست بازرگانان محلی و شبکه‌های غیررسمی باقی می‌ماند؛ علاوه‌براین، این نوع تجارت، زیرساخت‌های ملی مانند جاده‌ها، گمرکات، سیستم‌های بیمه و بانک‌داری را تقویت نمی‌کند و حتی ممکن است با تشویق فساد و قاچاق، به تضعیف نهادهای دولتی منجر شود. از سوی دیگر، اقتصاد سایه، به دلیل عدم قابلیت پیش‌بینی و آسیب‌پذیری در برابر تغییرات سیاست‌های هم‌سایه‌گان (مانند بسته‌شدن یک‌جانبه مرزها)، پایه‌های ناپایداری اقتصادی را تقویت می‌کند. برای مثال، بسته‌شدن مرز اسلام‌قلعه توسط ایران و یا بسته‌شدن مرز تورخم توسط پاکستان در پاسخ به مسائل آبی یا سیاست‌های داخلی، می‌تواند به سرعت زنجیره تأمین کالاهای اساسی را در افغانستان قطع کند؛ بنابراین، اعتماد مفرط به این بخش، نه تنها مانع از توسعه یک اقتصاد رسمی و نهادمند می‌شود، بل که کشور را در موقعیتی آسیب‌پذیر و وابسته به خواسته‌های کوتاه‌مدت هم‌سایه‌گان قرار می‌دهد (سینایی و جمالی، ۱۳۹۷: ۸). مرضی که سال‌هاست پروژه‌های زیربنایی افغانستان را در معرض خطر قرار داده است.

۵-۲-۴. تنش‌های منطقه‌یی درباره منابع آبی

گسترده‌گی روابط تجاری بین کشورهای دارای منابع آبی مشترک، می‌تواند عاملی برای مشارکت و دستیابی به توافق مناسب برای بهره‌برداری از آب‌های مرزی باشد (سینایی و جمالی، ۱۳۹۷: ۷۴)؛ اما این قاعده برای همه مسائل صدق نمی‌کند. برای مثال پروژه کانال قوش‌تپیه، که به‌عنوان یکی از ستون‌های استراتژیک احیای کشاورزی افغانستان مطرح شده، با چالش‌های دیپلماتیک جدی در سطح منطقه‌یی مواجه است. این پروژه، با هدف انتقال آب از رودخانه آمودریا به مناطق خشک شمال افغانستان، نیازمند استفاده گسترده از منابع آبی است، که به‌طور سنتی بین کشورهای حوزه آمودریا ازبکستان، ترکمنستان و تاجیکستان تقسیم شده‌اند. این کشورها، که خود با کمبود آب مواجه‌اند، پروژه قوش‌تپیه را تهدیدی برای امنیت آبی خود می‌دانند و مخالفت‌های شدیدی از خود نشان داده‌اند. ازبکستان به‌طور خاص، این پروژه را «غیرقانونی» خوانده و هشدار داده که ممکن است به اقدامات دیپلماتیک یا حتی اقتصادی علیه کابل متوسل شود. چنین تنش‌هایی، نه تنها اجرای پروژه را با خطر مواجه می‌سازد، بل که می‌تواند هم‌کاری‌های اقتصادی گسترده‌تر مانند مشارکت در

پروژه‌های حمل‌ونقل یا انرژی را نیز تحت تأثیر قرار دهد. درواقع، آب در آسیای مرکزی یک «کالای استراتژیک» محسوب می‌شود و هرگونه تغییر در الگوهای مصرف آن می‌تواند به بحران‌های ژئوپلیتیک تبدیل شود. اگر افغانستان نتواند با مذاکره، شفافیت فنی و پذیرش چارچوب‌های حقوقی بین‌المللی (مانند کنوانسیون‌های سازمان ملل درباره رودخانه‌های بین‌المللی)، اعتماد هم‌سایه‌گان را جلب کند، این پروژه نه تنها به ثمر نخواهد نشست، بل که ممکن است روابط اقتصادی کابل با کل منطقه آسیای مرکزی را به خطر بیندازد (مهرگان و هم‌کاران، ۱۴۰۱: ۱۷).

۵-۲-۵. چالش‌های داخلی در اجرای پروژه‌ها

فراتر از موانع خارجی، ضعف‌های ساختاری و نهادی داخلی نیز از موانع عمده اجرای پروژه‌های اقتصادی بزرگ مقیاس در افغانستان هستند. نمونه بارز این چالش، معدن مس عینک است که علی‌رغم پتانسیل غنی‌ترین منبع درآمد غیرنفتی کشور، سال‌هاست در بن‌بست است. دلایل این تأخیر شامل کشف آثار باستانی در منطقه معدن (که نیاز به مطالعات باستان‌شناسی دارد)، اختلافات قراردادی با شرکت چینی MCC، کم‌بود انرژی برای عملیات استخراج و نگرانی‌های امنیتی در منطقه است. این موارد می‌تواند نشان‌دهنده فقدان ظرفیت‌های فنی، حقوقی و امنیتی برای مدیریت یک پروژه پیچیده صنعتی باشد؛ علاوه‌براین، کم‌بود نیروی متخصص در وزارتخانه‌های مرتبط، مانند معادن، انرژی و امور خارجه، و ضعف نهادهای نظارتی، باعث شده است که حتا در صورت جذب سرمایه‌گذاری، افغانستان نتواند به‌خوبی از فناوری‌ها و دانش فنی خارجی بهره‌برداری کند. هم‌چنین، ناهماهنگی بین وزارتخانه‌ها - به‌ویژه بین وزارت معادن، محیط‌زیست و فرهنگ - در تصمیم‌گیری‌های کلان، اجرای پروژه‌ها را به تأخیر می‌اندازد. این ضعف‌های داخلی، حتا در صورت رفع تحریم‌ها یا جذب سرمایه‌گذاری، می‌تواند مانع از تحقق واقعی فرصت‌های اقتصادی شود (پروژه تعلیمات حقوقی افغانستان، ۱۴۰۱: ۷۰).

۵-۲-۶. وابستگی به بازیگران خارجی تک‌جانبه

در تلاش برای جبران انزوای بین‌المللی، امارت اسلامی تمایل نشان داده است، که روابط خود را با بازیگران منطقه‌یی خاص - به‌ویژه چین و پاکستان - تقویت کند. اگرچه این رویکرد در کوتاه‌مدت می‌تواند منابع مالی یا حمایت سیاسی فراهم آورد، اما تمرکز بیش‌ازحد بر یک یا دو شریک خطر ایجاد وابستگی استراتژیک را به هم‌راه دارد. برای مثال، اگر افغانستان تمام امیدهای اقتصادی خود را به چین متمرکز کند - چه در پروژه عینک، چه در یک کمر بند و یک جاده - می‌تواند به موقعیتی دچار شود که در آن شرایط قراردادهای، نرخ‌های بهره یا حتا سیاست‌های داخلی، تحت فشار منافع پکن

قرار گیرد. همین امر در مورد پاکستان نیز صادق است؛ وابسته‌گی اقتصادی به اسلام‌آباد می‌تواند به ابزاری برای تأثیرگذاری سیاسی و امنیتی تبدیل شود. این نوع وابسته‌گی، فضای مانور دیپلماتیک افغانستان را محدود کرده و از اجرای «دیپلماسی تعادلی» که نیازمند تعامل هم‌زمان با چندین قطب قدرت است جلوگیری می‌کند. در نتیجه، به‌جای ایجاد یک شبکه متعادل از شراکت‌های اقتصادی، کشور ممکن است به یک «وابسته استراتژیک» تبدیل شود که منافع ملی‌اش در سایه منافع یک قدرت خارجی فدا می‌شود (رامیار، ۲۰۲۰: ۱۲). مسیری که دولت‌های هم‌سایه به‌ویژه پاکستان خواهان اعمال آن است.

۵-۲-۷. ضعف در جذب سرمایه‌گذاری خصوصی بین‌المللی

جذب سرمایه‌گذاری خصوصی بین‌المللی به‌ویژه در بخش‌های زیربنایی، انرژی و معادن یکی از ارکان اصلی دیپلماسی اقتصادی است، اما افغانستان در این حوزه با ضعف‌های ساختاری عمیق مواجه است. مهم‌ترین این موانع، عدم وجود قوانین شفاف و پایدار در حوزه سرمایه‌گذاری خارجی، و نگرانی‌های امنیتی است. سرمایه‌گذاران بین‌المللی، حتا در صورت تمایل به ورود به بازارهای پرپتانسیل، به دلیل عدم اطمینان از اجرای قراردادهای، حفظ مالکیت دارایی‌ها و امکان خروج سود، از سرمایه‌گذاری بلندمدت خودداری می‌کنند و سرمایه‌گذاری خارجی عمدتاً به بخش‌های کم‌ریسک و کوتاه‌مدت (مانند تجارت مرزی یا خدمات پایه) محدود می‌شود و از بخش‌های سرمایه‌بر و بلندمدت دوری می‌کند (رامیار، ۲۰۲۰: ۱۹). برای رفع این معضل نیاز است تا حکومت با طرح‌های استراتژیک ملی نگرانی‌های سرمایه‌گذاران را برطرف کند.

۶. مناقشه

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که دیپلماسی اقتصادی افغانستان در دوره معاصر، به‌ویژه پس از ۱۵ آگست ۲۰۲۱، در وضعیتی دوگانه میان فرصت‌های ژئواکونومیک قابل توجه و چالش‌های ساختاری عمیق قرار دارد. این نتایج مستقیماً با پرسش اصلی تحقیق ارتباط دارد و نشان می‌دهد که علی‌رغم ظرفیت‌های گسترده ناشی از موقعیت جغرافیایی و مشارکت در پروژه‌های منطقه‌یی چون تاپی، کاسا-۱۰۰۰، بندر چابهار و راه لاجورد، تحقق عملی این ظرفیت‌ها با موانع سیاسی و نهادی مواجه است.

مقایسه یافته‌های این پژوهش با مطالعات پیشین حاکی از هم‌سویی آن با دیدگاه‌های توسعه‌گرایانه درباره کارکرد دیپلماسی اقتصادی است؛ با این تفاوت که پژوهش حاضر تأکید می‌کند در مورد افغانستان، عدم شناخت بین‌المللی حکومت، تحریم‌های مالی و ضعف انسجام نهادی،

اثرگذاری دیپلماسی اقتصادی را به‌طور جدی محدود کرده است. این نتیجه، یافته‌های پژوهش‌های پیشین را تکمیل کرده و نشان می‌دهد که صرف برخورداری از مزیت ژئواکونومیک برای موفقیت اقتصادی کافی نیست.

هم‌چنین از یافته‌های قابل توجه پژوهش آن است که ثبات نسبی امنیتی، توانسته زمینه تداوم برخی فعالیت‌های اقتصادی و پروژه‌های منطقه‌یی را فراهم کند. این امر از لحاظ نظری نشان‌دهنده اهمیت متغیر امنیت در کارکرد دیپلماسی اقتصادی و از نظر عملی بیان‌گر ضرورت مدیریت هم‌زمان امنیت و اقتصاد است. با این حال، اتکای پژوهش بر منابع اسنادی و محدودیت داده‌های آماری به‌روز، از محدودیت‌های اصلی تحقیق محسوب می‌شود که می‌تواند در پژوهش‌های آتی با مطالعات میدانی و تحلیلی تکمیل گردد.

۷. نتیجه‌گیری

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که افغانستان از منظر موقعیت جغرافیایی، قرارگرفتن در چهارراه آسیای مرکزی، جنوبی و غربی، و مشارکت بالقوه در پروژه‌های بزرگ منطقه‌یی، از فرصت‌های کم‌نظیری برای ایفای نقش فعال در اقتصاد منطقه برخوردار است. پروژه‌هایی چون تاپی، کاسا-۱۰۰۰، بندر چابهار، راه لاجورد، کانال قوش تپه و ابتکار یک کمربند یک جاده، ظرفیت ایجاد درآمد پایدار، تقویت امنیت انرژی و غذایی، توسعه اشتغال و ارتقای جای‌گاه ژئواکونومیک کشور را دارا هستند؛ درعین‌حال، نتایج پژوهش نشان می‌دهد که چالش‌هایی نظیر عدم به‌رسمیت‌شناخته‌شدن بین‌المللی دولت، تحریم‌های مالی و بانکی، انسداد دارایی‌های ارزی، تنش‌های منطقه‌یی بر سر منابع آبی، ضعف نهادی، کم‌بود ظرفیت اجرایی و وابستگی به تجارت غیررسمی، مانع تحقق کامل این فرصت‌ها شده‌اند. این چالش‌ها نشان می‌دهد که دیپلماسی اقتصادی افغانستان بیش از آن‌که با کم‌بود ظرفیت‌های مادی مواجه باشد، با محدودیت‌های ساختاری و نهادی روبه‌رو است.

در پرتو اهداف و پرسش‌های پژوهش، می‌توان نتیجه گرفت که موفقیت دیپلماسی اقتصادی افغانستان مستلزم تدوین یک استراتژی جامع و واقع‌بینانه، اصلاح ساختارهای نهادی، تنوع‌بخشی به شرکای اقتصادی، مدیریت علمی پروژه‌های منطقه‌یی و بهره‌گیری از دیپلماسی تعادلی در تعامل با قدرت‌های منطقه‌یی و جهانی است. افغانستان در صورت اتخاذ چنین رویکردی، می‌تواند بخشی از چالش‌های کنونی را به فرصت‌های راه‌بردی تبدیل کرده و از یک بازیگر حاشیه‌یی به «کنش‌گری فعال و مؤثر» در نظام اقتصادی منطقه‌یی ارتقا یابد.

۸. پیش‌نهادهای

۸-۱. پیش‌نهادهای کاربردی

– پیش‌نهاد می‌شود نتایج این پژوهش در تدوین یک استراتژی جامع دیپلماسی اقتصادی مورد استفاده قرار گیرد تا اولویت‌های اقتصادی سیاست خارجی افغانستان به‌صورت هدف‌مند تعریف و پی‌گیری شود؛

– ایجاد هماهنگی نهادی میان نهادهای اقتصادی و دیپلماتیک برای اجرای مؤثر پروژه‌های منطقه‌ای مانند تاپی، کاسا ۱۰۰۰ و راه لاجورد ضروری است؛

– بهره‌گیری از دیپلماسی فنی و مذاکره‌محور برای مدیریت تنش‌های منطقه‌ای، به‌ویژه در حوزه منابع آبی، می‌تواند از بروز منازعات اقتصادی جلوگیری کند؛

– سیاست‌گذاری در جهت کاهش وابستگی به تجارت غیررسمی و هدایت آن به چارچوب‌های رسمی، زمینه‌ساز افزایش درآمدهای پایدار خواهد بود.

۸-۲. پیش‌نهادهای پژوهشی

– انجام مطالعات موردی مستقل درباره پروژه‌های کلیدی دیپلماسی اقتصادی افغانستان پیش‌نهاد می‌شود؛

– پژوهش‌های تطبیقی با کشورهای دارای موقعیت ژئواکونومیک مشابه می‌تواند به تعمیق تحلیل‌ها کمک نماید؛

– بررسی نقش بازیگران غیردولتی و بخش خصوصی در پیش‌برد دیپلماسی اقتصادی، از مسیرهای مهم پژوهش‌های آینده است.

ORCID

Mohammad taher tonzai

 <https://orcid.org/0009-0002-1554-3801>

Fazal ahmad Ahmadi

 <https://orcid.org/0000-0002-2146-319X>

Nematullah Peyman

 <https://orcid.org/0009-0004-7759-780X>

منابع

۱. آجیلی، هادی؛ موسوی کیا، سیدمهدی. (۱۳۹۷)، «نقش بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای در اقتصاد افغانستان». فصل‌نامه علمی-پژوهشی رنا. ۱۰(۱). کابل: افغانستان.

۲. آریا، سلطان احمد. (۱۳۹۶). «موقعیت جغرافیایی افغانستان و نقش آن در توسعه». خراسان‌زمین. دریافت‌شده از: <https://khorasan-zamin.ir>

۳. اسپوتنیک افغانستان. (۲۰۲۳). «رئیس‌جمهور ازبکستان: احداث قوش تپه می‌تواند آب در آسیای میانه را تحت تأثیر قرار دهد». دریافت‌شده در ۲۰۲۴/۴/۲، از sputnik.af
۴. امیری، علی. (۱۳۹۶). «تأثیر توسعه بندر چابهار بر روابط خارجی ایران با پاکستان و افغانستان». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانش‌گاه آزاد اسلامی. واحد علوم انسانی.
۵. باقری، حسین؛ سیف، الله مراد؛ شهبازی، نجفعلی. (۱۳۹۶). «الگوی پیشنهادی دیپلماسی اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در راستای عمق‌بخشی خارجی انقلاب اسلامی». فصل‌نامه آفاق امنیت. ۱۰(۳۴)، ۶۴-۳۵. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381857.1396.10.34.2.2>
۶. پروژه تعلیمات حقوقی افغانستان. (۱۴۰۱). آشنایی با حقوق تجارت افغانستان (چاپ دوم). پروژه تعلیمات حقوقی افغانستان (ALEP). دانش‌کده حقوق ستانفورد. <https://www.afghanistanlegaleducation.com>
۷. تمنا، فرامرز. (۱۳۹۷). سیاست خارجی افغانستان در سپهر همکاری‌های منطقه‌ای. کال: مرکز مطالعات استراتژیک وزرات امور خارجه افغانستان.
۸. تنزه‌ای، محمدطاهر. (۱۳۹۸). «بندر چابهار؛ الگوی هم‌گرایی جدید در منطقه». ژورنال مرکز مطالعات استراتژیک وزرات امور خارجه جمهوری اسلامی افغانستان. بهار و تابستان، شماره مسلسل (۴۴و۴۳).
۹. تنزه‌ای، محمدطاهر. (۱۳۹۸). «تأثیر دیپلماسی اقتصادی بر امنیت در افغانستان (مطالعه موردی: بندر چابهار)». فصل‌نامه علمی - پژوهشی غالب. ۸(۲).
۱۰. تنزه‌ای، محمدطاهر. (۱۴۰۲). «دیپلماسی اقتصادی؛ فصلی نو در سیاست خارجی افغانستان». ژورنال مرکز مطالعات استراتژیک وزرات امور خارجه افغانستان. شماره مسلسل (۵۸)، ویژه اقتصاد محوری. کابل: افغانستان.
۱۱. تنزه‌ای، محمدطاهر. (۱۴۰۴). «دیپلماسی اقتصادی (الگوی توسعه و همگرایی در افغانستان)». فصل‌نامه علمی راهبرد سیاست. ۹(۱)، ۲۷-۷. https://www.rahbordsyasi.ir/article_220095.html
۱۲. درستکار، احسان. (۱۴۰۰). «سنجش توسعه‌یافتگی شاخص‌های امنیت اقتصادی». فصل‌نامه اقتصاد و برنامه‌ریزی شهری. ۲(۲)، صص: ۱۱۰-۱۰۱.
۱۳. ذوالفقاری، مهدی؛ زینبوند، حسین. (۱۳۹۷). «جایگاه دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی ایران: دولت‌های احمدی‌نژاد و روحانی». فصل‌نامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل. ۸(۱)، ۶۱
۱۴. رانکاف، سمیرا. (۱۳۸۹). «دیپلماسی اقتصادی و سیاست خارجی توسعه‌گرا». مجله مطالعات بین‌المللی. ۸(۲)، صص: ۶۷-۸۹.

۱۵. رامیار، سیدجواد. (۲۰۲۰). «توسعه مبتنی بر تعهد: نقش کمک‌های خارجی در توسعه اقتصادی اجتماعی افغانستان». (شماره نشر: AISS-P-033-2020). مؤسسه مطالعات استراتژیک افغانستان. کابل: قلعه ۹ برج کارته.

۱۶. سینایی، وحید؛ جمالی، جواد. (۱۳۹۷). «دیپلماسی اقتصادی ج.ا. ایران در افغانستان و مدیریت اختلافات آبی دو کشور (با کاربست رویکرد اقتصاد نهادگرا)». فصل‌نامه مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی. ۸(۲۸).

۱۷. شانتی، نیلاپو. (۱۳۹۷). «پروژه راه لاجورد با هدف ساختن راه ترانزیتی پویا برای افغانستان». مت ترجم: حسین احمدی.

http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=146007

۱۸. شهبازیانی، فاطمه. (۱۴۰۲). «مفهوم به رسمیت شناختن دولت بر اساس حقوق بین‌الملل؛ مطالعه موردی طالبان در افغانستان». مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه. ۹(۳). ۱۳۸-۱۲۹.

<https://www.iriournals.com>

۱۹. صالحی، مختار. (۱۳۹۱). جایگاه دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دانش‌گاه علامه طباطبائی.

۲۰. صالحی، مختار. (۱۳۹۲). «جایگاه دیپلماسی اقتصادی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی دفاع مقدس)». فصلنامه سیاست خارجی. ۲۷(۲).

۲۱. عبدی، عطاءالله؛ رجب‌نژاد، ناصر. (۱۳۹۶). «تبیین پیامدهای ژئوپلیتیکی سرمایه‌گذاری چین، در گوادِر بر بندر چابهار». فصل‌نامه جغرافیا و توسعه. ۱۵(۴۶).

۲۲. گلکاریان، قدیر. (۱۳۹۷). «فرصت‌های استراتژیک راه لاجورد». روزنامه دنیای اقتصاد. (۴۴۹۸). قابل دسترس در: <https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-3475634>

۲۳. لو فیگارو. (۲۰۲۳). «در افغانستان، طالبان در حال حفر کانال ناسازگاری هستند». بازیابی شده از <https://www.lefigaro.fr>

۲۴. مجاهد، ذبیح‌الله. (۲۰۲۳). «مصاحبه مطبوعاتی درباره حقایق افغانستان از رود آمو». وزارت امور خارجه امارت اسلامی افغانستان.

۲۵. مهرگان، نادر؛ غفاری‌فرد، محمد؛ کاظمی، مرتضی. (۱۴۰۱). «نقشه راه اقتصادی در تجارت بین ایران و افغانستان». فصل‌نامه علمی اقتصاد و جغرافیای اسلامی. ۳۸(۱). ۵-۲۸۱.

۲۶. یگانه محلاتی، سیامک؛ زارع، حیدر؛ محمدی، عقیل. (۱۳۹۱). «بررسی جایگاه، راهکارها و مراحل ارتقاء بندر چابهار به یک بندر نسل سوم». اولین همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.

27. Helena Rytövuori-Apunen. (2016). The Regional Security Puzzle around Afghanistan: Bordering Practices in Central Asia and Beyond, Edited by Helena Rytövuori-Apunen (Leverkusen: Barbara Budrich.).
28. Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. The Geographical Journal, 23(4), 421–437. <https://doi.org/10.2307/1775498>
29. Sanner, Reymond and Lichia YIU (2003). International Economic Diplomacy: Mutations in Post- Modern Times. Discussion Paper No. 84. The Hague: Netherlands Institute of International Relations, 84(84).

References

1. Ajili, Hadi, & Mousavi-Kia, Seyed Mehdi. (2018). The Role of Regional and Extra-Regional Actors in Afghanistan's Economy. *Rena Scientific–Research Quarterly*, 1(10). Kabul, Afghanistan. [In Persian]
2. Aria, Sultan Ahmad. (2017). The Geographical Position of Afghanistan and Its Role in Development. *Khorasan-Zamin*. Retrieved from <https://khorasan-zamin.ir> [In Persian]
3. Sputnik Afghanistan. (2023). President of Uzbekistan: The Construction of the Qosh-Tepa Canal Could Affect Water Resources in Central Asia. Retrieved April 2, 2024, from sputnik.af [In Persian]
4. Amiri, Ali. (2017). The Impact of Chabahar Port Development on Iran's Foreign Relations with Pakistan and Afghanistan. Master's thesis, Islamic Azad University, Faculty of Humanities. [In Persian]
5. Bagheri, Hossein; Saif, Allah Morad; & Shahbazi, Najafali. (2017). A Proposed Model of Economic Diplomacy of the Islamic Republic of Iran toward Deepening the External Dimension of the Islamic Revolution. *Afaq-e Amniyat Quarterly*, 10(34), 35–64. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.25381857.1396.10.34.2.2> [In Persian]
6. Afghanistan Legal Education Project (ALEP). (2022). Introduction to Afghan Commercial Law (2nd ed.). Afghanistan Legal Education Project, Stanford Law School. <https://www.afghanistanlegaleducation.com> [In Persian]
7. Tamana, Faramarz. (2018). Afghanistan's Foreign Policy in the Sphere of Regional Cooperation. Kabul: Center for Strategic Studies, Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan. [In Persian]
8. Tonzai, Mohammad Taher. (2019). Chabahar Port: A New Model of Regional Convergence. *Journal of the Center for Strategic Studies, Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Republic of Afghanistan*, Spring–Summer, Serial Nos. 43–44. [In Persian]
9. Tonzai, Mohammad Taher. (2019). The Impact of Economic Diplomacy on Security in Afghanistan (Case Study: Chabahar Port). *Ghalib Scientific–Research Quarterly*, 8(2). [In Persian]
10. Tonzai, Mohammad Taher. (2023). Economic Diplomacy: A New Chapter in Afghanistan's Foreign Policy. *Journal of the Center for Strategic Studies, Ministry of Foreign Affairs of Afghanistan*, Serial No. 58 (Economy-Oriented Issue). Kabul, Afghanistan. [In Persian]
-

11. Tonzai, Mohammad Taher. (2025). Economic Diplomacy (A Development and Convergence Model in Afghanistan). *Rahbord-e Siyasi Scientific Quarterly*, 9(1), 7–27. https://www.rahbordsyasi.ir/article_220095.html
[In Persian]
 12. Dorostkar, Ehsan. (2021). Measuring the Level of Development of Economic Security Indicators. *Journal of Urban Economics and Planning*, 2(2), 101–110. [In Persian]
 13. Zolfaghari, Mehdi, & Zini-Vand, Hossein. (2018). The Position of Economic Diplomacy in Iran's Foreign Policy: The Ahmadinejad and Rouhani Administrations. *Journal of International Relations Research*, 8(1), 61. [In Persian]
 14. Ratkaf, Samira. (2010). Economic Diplomacy and Development-Oriented Foreign Policy. *Journal of International Studies*, 8(2), 67–89. [In Persian]
 15. Ramyar, Seyed Javad. (2020). Commitment-Based Development: The Role of Foreign Aid in Afghanistan's Socio-Economic Development (Publication No. AISS-P-033-2020). Afghanistan Institute for Strategic Studies. Kabul. [In Persian]
 16. Sinayi, Vahid, & Jamali, Javad. (2018). Economic Diplomacy of the Islamic Republic of Iran in Afghanistan and the Management of Bilateral Water Disputes (Using the Institutional Economics Approach). *Journal of Strategic Studies in Public Policy*, 8(28). [In Persian]
 17. Shanti, Nilapo. (2018). The Lapis Lazuli Corridor Project: Building a Dynamic Transit Route for Afghanistan. Translated by Hossein Ahmadi. http://dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=146007
[In Persian]
 18. Shahbaziani, Fatemeh. (2023). The Concept of State Recognition under International Law: A Case Study of the Taliban in Afghanistan. *Journal of Political Science, Law, and Jurisprudence Studies*, 9(3), 129–138. <https://www.iri-journals.com>
[In Persian]
 19. Salehi, Mokhtar. (2012). The Position of Economic Diplomacy in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. Tehran: Allameh Tabataba'i University Press. [In Persian]
 20. Salehi, Mokhtar. (2013). The Position of Economic Diplomacy in the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran (Case Study: The Sacred Defense). *Foreign Policy Quarterly*, 27(2). [In Persian]
 21. Abdi, Ataollah, & Rajab-Nejad, Naser. (2017). Explaining the Geopolitical Consequences of China's Investment in Gwadar Port on Chabahar Port. *Geography and Development Quarterly*, 15(46). [In Persian]
 22. Golkaryan, Ghadir. (2018). Strategic Opportunities of the Lapis Lazuli Corridor. *Donya-e-Eqtasad Newspaper*, No. 4498. Available at: <https://www.donya-e-eqtasad.com/fa/tiny/news-3475634>
[In Persian]
 23. Le Figaro. (2023). In Afghanistan, the Taliban Are Digging a Canal of Discord. Retrieved from <https://www.lefigaro.fr>
[In Persian]
 24. Mujahid, Zabihullah. (2023). Press Conference on Afghanistan's Water Rights from the Amu River. Ministry of Foreign Affairs of the Islamic Emirate of Afghanistan. [In Persian]
-

25. Mehrgan, Nader; Ghaffari-Fard, Mohammad; & Kazemi, Morteza. (2022). An Economic Roadmap for Trade between Iran and Afghanistan. *Journal of Islamic Economics and Geography*, 38(1), 5–281. [In Persian]
26. Yeganeh-Mahallati, Siamak; Zare, Heidar; & Mohammadi, Aghil. (2012). Examining the Status, Strategies, and Stages of Upgrading Chabahar Port to a Third-Generation Port. *Proceedings of the First National Conference on the Development of Makran Coasts and Maritime Power of the Islamic Republic of Iran*. [In Persian]
27. Helena Rytövuori-Apunen. (2016). *The Regional Security Puzzle around Afghanistan: Bordering Practices in Central Asia and Beyond*, Edited by Helena Rytövuori-Apunen (Leverkusen: Barbara Budrich,).
28. Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *The Geographical Journal*, 23(4), 421–437. <https://doi.org/10.2307/1775498>
29. Sanner, Reymond and Lichia YIU (2003). *International Economic Diplomacy: Mutations in Post- Modern Times*. Discussion Paper No. 84. The Hague: Netherlands Institute of International Relations, 84(84).